

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเรื่อง ความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็กชนบทในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ มาเป็นกรอบในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับผู้รับสาร คือ "เด็ก" ในลักษณะที่ว่า เด็กต้องการอะไรจากการเปิดรับโทรทัศน์ และความต้องการนั้นจะถูกนำมาเป็นเครื่องมือ ในการตัดสินใจเลือกรับรายการโทรทัศน์

ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ

(The Uses and Gratifications Theory)

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร มีลักษณะตรงข้ามกับการศึกษาถึงผลที่สื่อมวลชนก่อให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้รับสาร (The Media Effect Approach) เพราะจะศึกษาในแนวที่ว่าสื่อมวลชนทำอะไรกับผู้รับสาร แต่การศึกษาที่เน้นประโยชน์ของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคมนี้ เป็นการศึกษาว่าผู้รับสารจะทำอะไรกับสื่อมวลชน ในเรื่องของการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ (Uses and Gratifications) จึงเน้นที่ผู้รับสารว่าเป็นผู้กำหนด สื่อ และ สาร ที่จะเข้าไปตอบสนองความต้องการของตนได้ (Yubol Benjarongkit 1985:6)

การศึกษาแนวการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจนี้ เป็นการศึกษาโดยนำเอาสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ และสังคม ของผู้รับสาร เข้ามาผสมผสานด้วย โดยพยายามค้นหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายออกมา เพื่ออธิบายให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบในการแสวงหา หรือหลีกเลี่ยงการเปิดรับสื่อมวลชน ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวได้เปลี่ยนความสนใจจากผู้ส่งสาร มาเป็นความต้องการของผู้ใช้สื่อ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการทางสังคมและจิตวิทยาของผู้ใช้ เป็นการยอมรับว่า มนุษย์เราจงใจแสวงหาสารจากสื่อมวลชน ไม่ใช่ถูกยึดเยื้อดข้อความดังที่เคยคิดกัน และลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในทฤษฎีนี้ ก็คือศึกษามนุษย์มากกว่าสารที่มนุษย์ได้รับ คือ

ศึกษาว่าทำไมมนุษย์จึงมีพฤติกรรมในการเปิดรับสารเช่นนี้ มากกว่าที่จะศึกษาว่า สารนี้ก่อให้เกิดพฤติกรรมอย่างไร

การศึกษาสื่อมวลชน ตามแนวของทฤษฎี การใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ มีข้อที่ต้องยอมรับดังนี้

1. มนุษย์จึงใจและแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือ ฟัง ซึ่งมนุษย์เลือกที่จะหลบหลีกข่าวสารนั้นได้ถ้าต้องการ
2. การใช้สื่อมวลชนของมนุษย์มีจุดมุ่งหมาย (Goal-Directed)
3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่อาจตอบสนองความต้องการการรับรู้ของมนุษย์ได้
4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตัวเองจากความสนใจ แรงจูงใจที่เกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ กัน (เสวี วงษ์มณฑา 2523:2-6)

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อ เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ เริ่มขึ้นเมื่อ Herzog ได้ศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจที่แม่บ้านอเมริกัน ได้รับจากการฟังรายการละครวิทยุภาคกลางวัน ในปี 1944 ซึ่งผู้รับสารเลือกรับสื่อและเนื้อหา เพื่อสนองความต้องการของตน ขณะเดียวกันการศึกษาผลกระทบของสื่อ ผู้รับสาร เริ่มเห็นว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมาก ดังที่นักวิชาการยุคแรกเคยตั้งสมมติฐานไว้ ซึ่งการค้นพบครั้งนี้ เป็นแนวทางให้เห็นว่า ผู้รับสารไม่ได้เป็นผู้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนเท่านั้น แต่ผู้รับมีบทบาทมากกว่าเพียงแค่รับสารโงงไปสู่ความคิดที่ว่า ผู้รับสารเลือกใช้สื่อประเภทต่าง ๆ และเลือกรับเนื้อหาของสารเพื่อสนองความต้องการของตน ทำให้เกิดการวางแนวความคิดใหม่ ซึ่งถือว่าการสื่อสารผู้รับสารคือตัวจักรที่สำคัญในการตัดสินใจ โดยอาศัยพื้นฐานความต้องการของตนเป็นหลัก (ฮุบล เบ็ญจรงค์กิจ 2528:32)

Katz และ คณะ ได้ศึกษาทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ ในปี 1973 โดยศึกษาข้อมูลที่เกิดขึ้นจากผู้ใช้สื่อในประเทศอิสราเอล ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการวิจัยในแนวนี้ และได้สร้างมาตรวัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมของมนุษย์ (The Social and Psychological Needs) โดยนำเอาองค์ประกอบ 3 อย่าง

มารวมกันเข้าเป็นความต้องการในด้านต่าง ๆ คือ

1. Mode คือแบบหรือลักษณะของความต้องการ เช่น

- ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น
- ต้องการให้ลดลง
- ต้องการให้ได้มา

2. Connection คือลักษณะจุดประสงค์ของการติดต่อของบุคคลต่อสิ่งภายนอก คือ

- การติดต่อเพื่อรับข่าวสาร ความรู้
- การติดต่อเพื่อความพอใจ เพื่อประสบการณ์ทางอารมณ์
- การติดต่อเพื่อความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสภาพภาพ
- การติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์

3. Referent คือบุคคลหรือสิ่งภายนอกที่มนุษย์โยงการติดต่อไปสู่ ได้แก่

- ตนเอง
- ครอบครัว
- เพื่อนฝูง
- สังคม รัฐบาล
- ชนบทชนเมืองประเพณี วัฒนธรรม
- โลก
- สิ่งภายนอกอื่น ๆ ที่มีความหมายนี้ลบล (ฮุบล เบ็ญจรงค์กิจ 2528:33)

จากองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้เมื่อนำมาสร้างข้อความแสดงความต้องการของบุคคลก็จะเห็นถึงความต้องการของบุคคล (Needs) ซึ่งสามารถใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพึงพอใจได้ โดยนำความต้องการดังกล่าวทั้ง 3 ข้อมาผนวกกัน เช่นเด็กต้องการเพิ่มพูนการติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับเพื่อนฝูง (ความต้องการใช้เวลาอยู่กับเพื่อนฝูง) เด็กจึงเปิดรับรายการที่เพื่อน ๆ ของตนเปิดรับ จะได้มีข่าวสารร่วมกัน

McQuail (ศิริชัย ศิริเกษ และ กาญจนา แก้วเทพ : แปล) ได้กล่าวว่า สื่อมวลชนเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็น หรือความต้องการของสังคม ด้วยเหตุนี้ ภาระหน้าที่จึงหมายถึงการตอบสนองต่อความจำเป็นดังกล่าวซึ่งจะต้องมีการเห็นพ้องต้องกันในสังคม ในการกำหนดภารกิจของสื่อมวลชนทฤษฎีเชิงภารกิจ จะเริ่มต้นจากฐานคิดที่ว่า เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันบ่อย ๆ และถูกทำให้เป็นสถาบันสนองต่อจุดประสงค์ในระยะยาว และช่วยทำให้เกิดความปกติขึ้นในสังคมในทัศนะของผู้รับสารส่วนใหญ่มองว่า การใช้สื่อมวลชนเพื่อตอบสนองความพึงพอใจ ดังนี้

1. เพื่อเป็นสารสนเทศ

- ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สภาพปัจจุบันที่อยู่รอบตัว และสภาพปัจจุบันของ สังคมและของโลก
- เป็นเครื่องมือในการแสวงหาข้อแนะนำ ในทางปฏิบัติหรือความคิดเห็น และในการตัดสินใจ
- สนองต่อความอยากรู้อยากเห็น และสนองต่อความสนใจ
- ให้การเรียนรู้ เป็นการศึกษด้วยตนเอง
- สร้างความรู้สึกที่มั่นคง โดยใช้ความรู้ที่ได้มาจากสื่อมวลชน

2. สร้างความมีเอกลักษณ์ให้แก่บุคคล

- ให้แรงเสริมแก่ค่านิยมส่วนบุคคล
- ให้ตัวแบบทางพฤติกรรม
- แสดงออกร่วมกับค่านิยมของคนอื่น ๆ (ในสื่อมวลชน)
- มองทะลุลึกเข้าไปภายในตัวเอง

3. การรวมตัว และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

- มองทะลุลึก เข้าไปในสภาพแวดล้อมของผู้อื่น
- แสดงออกร่วมกับผู้อื่น และเกิดความรู้สึกในลักษณะที่เป็นเจ้าของ
- นำไปใช้ในการสนทนา และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- ใช้แทนเพื่อน
- ช่วยในการดำเนินตามบทบาททางสังคม
- สร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อน และสังคม

4. ความบันเทิง

- การหลีกเลี่ยง หรือหลีกเลี่ยงจากปัญหาต่าง ๆ
- การผ่อนคลาย
- ได้วัฒนธรรมที่เป็นของแท้ และได้ความสนุกสนานทางสุนทรียะ
- ได้มีอะไรทำเพื่อใช้เวลาให้หมดไป
- ปลดปล่อยอารมณ์
- เป็นการกระตุ้นทางเพศ (ศิริชัย ศิริกาษา 2531:110-112)

ทฤษฎีดังกล่าว เป็นการนำสื่อมวลชนไปใช้เพื่อความพึงพอใจของผู้รับสาร สำหรับผู้รับสารที่เป็นเด็ก ความต้องการในการรายการโทรทัศน์ประเภทต่าง ๆ ก็เพื่อสนองต่อความพึงพอใจ (ในหน้า 14) อย่างไรก็ตาม เราต้องระลึกรู้เสมอว่าภายในกลุ่มผู้ชมแต่ละกลุ่มย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความสนใจ ความตั้งใจ การรับรู้ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความแตกต่างของระดับทางสังคม พฤติกรรมของผู้ชมมีลักษณะทางสังคมที่ได้รับอิทธิพล หรือแปรเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของสังคมภายนอก และลักษณะอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจ คือพฤติกรรมที่แสดงถึงความสามารถในการเข้าสังคมนั้น จะแปรเปลี่ยนไปตามธรรมชาติของสังคม Freidson (1953) ตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าจะมีรูปแบบการเลือกใช้สื่อ ที่ดูว่าเป็นปัจเจกชนนิยมและเป็นส่วนตัวอย่างมากก็ตาม แต่ทว่าสื่อสารมวลชนก็ได้ถูกซึมซับเข้าไปสู่ชีวิตสังคมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนั้น ยังมีการทดลองซ้ำซากเพื่อที่จะแสดงว่า พฤติกรรมการไปดูภาพยนตร์นั้นมีลักษณะ 2 ประการคือ (1)เป็นการกระทำทางสังคมของคน ๆ หนึ่งที่ร่วมกับคนอื่น ๆ (2)เป็นกิจกรรมการสื่อสารแบบหนึ่งมี

ผลงานวิจัยจำนวนมากยืนยันว่า การใช้สื่อนี้เป็นไปเพื่อตอบสนองประโยชน์ทางสังคม
(ศิริชัย ศิริกาสะ 2531:103)

สุรพงษ์ โสชนะเสถียร ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกเปิดรับ
สื่อมวลชน ของผู้รับสาร จำแนกได้เป็น 4 ประการ

1. เพื่อการรับรู้ (cognition) หมายถึง การที่ผู้รับสารต้องการสารสนเทศ เพื่อ
สนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในด้าน ความอยากรู้ ความต้องการพื้นฐาน
ของมนุษย์ ก็คือการที่มนุษย์ยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลไกสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้อง
ต้องเข้าใจส่วนประกอบของสังคม โดยการรับรู้ผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบหลัก คือ ข่าว
ความรู้ และ บันเทิง

2. เพื่อความหลากหลาย (diversion) เพื่อสนองต่อความต้องการของมนุษย์ใน
รูปแบบที่ต่างกัน

- การกระตุ้นอารมณ์ (stimulation) เปิดรับสื่อเพื่อแสวงหาความสนุกสนาน
ความตื่นเต้น เร้าใจ ทั้งนี้เพื่อลดความเบื่อหน่ายในชีวิต
- การพักผ่อน (relaxation) เพื่อผ่อนคลายความเครียดที่มากเกินไป
- การหล่อนอารมณ์ (emotional release) เป็นการเปิดรับสื่อเพื่อแสวงหา
ความบันเทิงไม่ว่าในลักษณะใด ๆ เช่น ความตื่นเต้น ความเพ้อฝัน เพื่อ
หล่อนอารมณ์โดยตรง มิใช่เนื่องจากสาเหตุของปัจจัยภายนอก

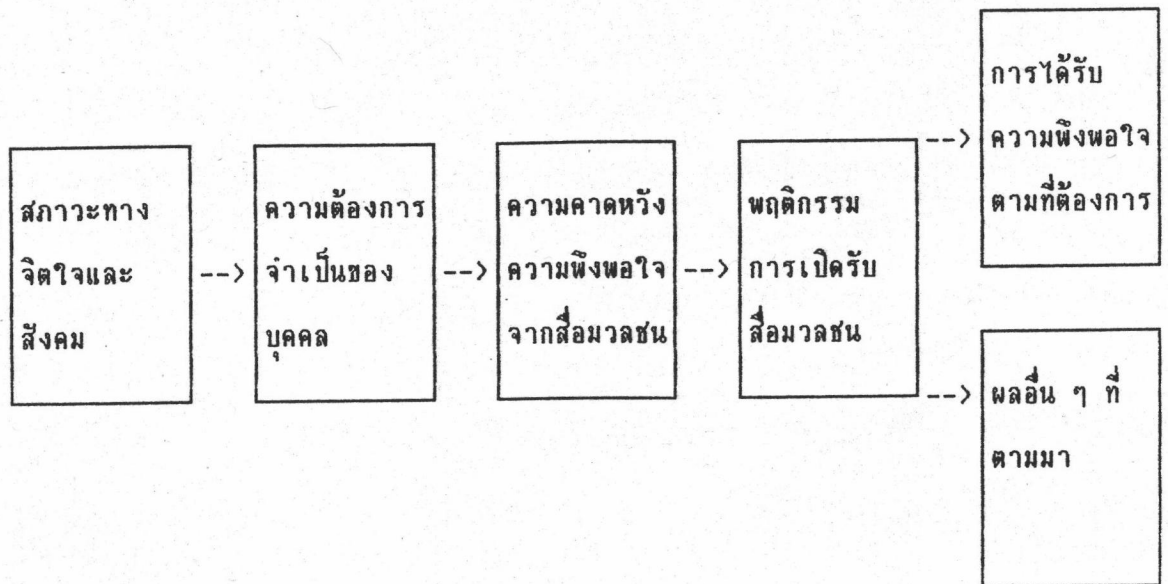
3. เพื่ออรรถประโยชน์ทางสังคม (social utility) หมายถึงความจำเป็น
ของบุคคลที่ต้องการสร้างความคุ้นเคยหรือการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นอรรถประโยชน์
ทางสังคมในการเปิดรับสื่ออาจแสดงถึงการยอมรับการสมาคมสังคม (prosocial) และ
ความผูกพันต่อผู้อื่น ซึ่งอาจแสดงออกดังนี้

- การใช้ภาษาร่วมสมัย (conversational currency) เปิดรับสื่อเพื่อต้องการความทันสมัย โดยการแสดงออกถึงการใช้ภาษา เพื่อแสดงความเป็นกลุ่มเดียวกัน การใช้ศัพท์แสงเหมือนกัน โดยสื่อมวลชนจะเป็นสะพานเชื่อมของคนในกลุ่มเหล่านั้น
- สื่อมวลชนสัมพันธ์ (parasocial relationship) มนุษย์อาศัยสื่อมวลชนเป็นเพื่อน และอาศัยสื่อมวลชนในการแสวงหามิตร

4. การพละสังคัม (withdrawal) มีลักษณะที่ตรงข้ามกับอรรถประโยชน์สังคัม กล่าวคือเป็นการเปิดรับสื่อ หรือเข้าหาสื่อเพื่อหลีกเลี่ยงงานประจำ หรือการสมาคม (สุรพงษ์ โสภนะเสถียร 2533:39-44)

แนวความคิดดังกล่าว ก็เป็นแนวความคิดที่ช่วยเสริมแนวความคิดและทฤษฎีความพึงพอใจและการใช้ประโยชน์จากสื่อ และตอกย้ำว่ามนุษย์เป็นผู้เลือกข่าวสารตามที่ตนเองต้องการ Lull ได้ทำการวิจัยด้วยการเข้าร่วมสังเกต การใช้สื่อภายในครอบครัว และได้ผลลัพธ์ 5 ข้อใหญ่ๆคือ "ด้านโครงสร้าง" หมายถึงการใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นฐานในการแสวงหามิตรสหาย การสนทนาพูดคุยในชีวิตประจำวันให้เป็นไปอย่างปกติ "ด้านความสัมพันธ์" หมายถึงสื่อสามารถทำหน้าที่ในการพบปะแลกเปลี่ยน จัดเตรียมเรื่องราวที่จะใช้พูดคุยหาหัวข้อ หรือหาเหตุผลหลักฐาน "ด้านการติดต่อสนิทสนมหรือด้านหลีกเลี่ยงที่จะพบปะติดต่อ" สื่อจะเป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมหรือในทางกลับกันอาจจะเป็นเครื่องช่วยหลีกเลี่ยงในการติดต่อไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจากก็ตาม หรืออีกนัยหนึ่ง อาจหมายถึงหน้าที่ในการเพิ่มพูนความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของครอบครัว รักษาระดับความสัมพันธ์ให้ยืนยงผ่อนคลายความตึงเครียด "ด้านการเรียนรู้ทางสังคัม" หมายถึงกระบวนการสังคัมประกิดในรูปแบบต่าง ๆ และ "ด้านสมรรถภาพ/การควบคุม" เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสวมบทบาทและการส่งเสริมบทบาทในฐานะที่เป็น ผู้นำความคิด หรือ ผู้ที่รู้ข่าวก่อนใครเพื่อน (ศิริชัย ศิริกาสะ 2531:103)

จากทฤษฎีการแสวงหาความพึงพอใจในสื่อสารมวลชนของผู้รับสาร สามารถเขียนแผนภาพของการศึกษาดังกล่าวได้ดังนี้

(ชบุล เบญจรงค์กิจ 2528:6)

จากแบบจำลองข้างต้น อธิบายได้ว่า ผู้รับสารเกิดสภาวะทางจิตใจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความต้องการในแต่ละบุคคล ส่งผลให้เกิดความคาดหวังความพึงพอใจจากสื่อมวลชนหรือแหล่งข่าวสารอื่น ๆ นำไปสู่การเปิดรับสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ กัน อันก่อให้เกิดผลคือ การได้รับความพึงพอใจตามที่ต้องการ และ ผลอื่น ๆ ที่ตามมาซึ่งอาจจะไม่ใช่ผลที่ตั้งเจตนาไว้ก็ได้ แบบจำลองดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการเลือกบริโภคนสื่อมวลชนนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง บุคคลแต่ละคนย่อมมีวัตถุประสงค์ มีความตั้งใจ ซึ่งมีความต้องการในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนเพื่อสนองความพึงพอใจของตนเองด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน

เด็ก ๆ ต่างมีการเลือกเปิดรับสารแตกต่างกันไป อุลบริตัน ศิริสุวศักดิ์ ได้ให้แนวความคิดในการรับสื่อว่า ต้องประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือการรับสื่อและการใช้สาร ในขั้นแรกนั้นผู้รับจะต้องเลือกรายการที่ต้องการ ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจในการเลือกอ่านขย ให้มีศักยภาพรับได้มากนักน้อยเพียงไรรวมถึงการเรียนรู้ และค้อยฝึกฝนคุ้นเคยกับรูปแบบและสาระ จึงจะเกิดการสื่อสารอย่างแท้จริง (อุบลรัตน์ ศิริสุวศักดิ์ 2534) Festinger L.A กล่าวว่าบุคคลมักจะแสวงหาข่าวสาร เพื่อสนับสนุนทัศนคติเดิมที่มีอยู่และ

หลักเลียงข่าวสารที่ขัดแย้งกับความรู้สึกนึกคิดเดิมของตนเอง ส่วนการใช้สารนั้น เป็นกระบวนการหลังการเลือกรับสื่อ ซึ่งผู้รับสารจะตีความสารที่ได้รับมา แล้วนำไปใช้ตามความต้องการของตนการรับสื่อ และการใช้สารจึงเป็นไป เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านจิตวิทยาและด้านสังคม-วัฒนธรรมของบุคคล รวมทั้งก่อให้เกิดความพึงพอใจ เพราะการรับสื่อทำให้ประโยชน์ในด้านการเข้าใจตนเอง , การสังสัมพันธ์กับผู้อื่น , สร้างความตื่นตัวและให้สาระความรู้ที่ช่วยเพิ่มพูนปัญญา (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ 2534)

สำหรับเด็กนั้น ความต้องการจะแตกต่างจากผู้ใหญ่ ความพึงพอใจในการรับสื่อก็ย่อมแตกต่างออกไป วิทยวน อินทรกำแหงได้แยกความต้องการวัยเด็กในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความต้องการที่จะรักและได้รับความรัก ความต้องการนี้เป็นความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์แต่วัยเด็กจะเรียกร้องความต้องการในความรักมาก เพราะยังไม่รู้จักหาสิ่งมาชดเชยเหมือนรู้สึกเกิดความขาดแคลน ดังนั้นรายการบางรายการ ซึ่งเด็กดูแล้วเกิดความรู้สึกอบอุ่นก็จะสามารถชดเชยให้กับความขาดแคลนความรักได้
2. ความต้องการความมั่นคง ซึ่งเกิดจากความสมบูรณ์ทางด้านวัตถุ ความเฉลียวฉลาดในด้านสมองสติปัญญา ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในความพอดี และการอบรมจิตใจให้ซาบซึ้งในคุณธรรมความดีได้อย่างสม่ำเสมอ
3. ความต้องการให้สังคมยอมรับ คือความต้องการได้รับการต้อนรับในทุกที่ทุกแห่งไม่ว่าที่บ้านที่โรงเรียน หรือสังคมใด ๆ ก็ตามที่ตนอยู่
4. ความต้องการความสำเร็จ หมายถึง ความสำเร็จในชีวิตประจำวัน ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีโอกาที่จะปฏิบัติให้เกิดผลได้ เพียงแต่อาจช้าหรือเร็วต่างกัน ในกรณีที่เด็กประสบความสำเร็จกว่าคนอื่น ๆ เช่น มีข้อมูลอ้างอิงในการพูดคุยกับเพื่อน ๆ ได้มากกว่าจากการเปิดรับสื่อมวลชน เป็นต้น ก็ย่อมจะเป็นความภาคภูมิใจ และเกิดความมั่นใจในตนเองยิ่งขึ้นไปด้วย

5. ความต้องการการเปลี่ยนแปลง หมายถึง เด็ก ๆ ไม่ชอบความซ้ำซากจำเจ แต่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ

6. ความต้องการความสุขจากสิ่งอื่นเป็นสุนทรีย์ สิ่งอื่นเป็นความงาม ความประณีต หรือศิลปะอันตระการตา สามารถก่อให้เกิดความใสสะอาด ความอึดใจ ความจรโรงใจ สำหรับผู้อยู่ในวัยเด็ก อาจมีความสุขเมื่อได้รับความพึงพอใจจากการได้ดอกไม้ ไปเที่ยว อ่านหนังสือที่ให้ความสนุก หรือดูรายการโทรทัศน์ที่ภาพคมชัด สีสวยงาม (รัฐจวน อินทรกำแหง 2520:24)

นอกจากความต้องการแล้ว ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงความสนใจของเด็กอีกด้วย Klapper(1960) ได้กล่าวไว้ว่า "บุคคลจะเลือกรับสารที่ตรงกับความสนใจความต้องการ และไม่รับสารที่ไม่ตรงกับทัศนคติหรือความคิดเห็นของตน เรื่องราวของความสนใจของเด็กนี้มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้หลายท่าน Ruth (1968) ได้อภิบายถึงความสนใจของเด็กวัย 10-15 ปี ซึ่งอยู่ในวัยก่อนวัยรุ่นและวัยรุ่นไว้ว่า เด็กในช่วงก่อนวัยรุ่นนั้น ชอบที่จะอยู่รวมกัน จับกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ชอบการผจญภัย เดินทางไกลไปตั้งแคมป์ ส่วนใหญ่จะชอบกีฬา กลางแจ้งทุกประเภท ชอบที่จะมีอิสระในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม แต่ยังเป็นวัยที่ติดเพื่อน และชอบร่วมกิจกรรมกับเพื่อนวัยเดียวกัน (จิราภรณ์ สีหวงศ์ 2522:23)

เด็กวัยต่างกัน มีความสนใจในเรื่องราวที่แตกต่างกัน ดังนี้

เด็กวัย 4-6 ปี มักชอบเรื่องเกี่ยวกับ นางฟ้า เทวดา นิทาน นิยายต่าง ๆ อชากรู้อชากเห็นเกี่ยวกับธรรมชาติ คน นก สัตว์ ต้นไม้ ชีวิต สิ่งแวดล้อม

เด็กวัย 7-8 ปี เป็นวัยที่ยังชอบนิทาน นิยายอยู่ ทั้งนิทานพื้นฐาน ตำนานต่าง ๆ และจะสนใจเกี่ยวกับชีวิตจริงมากขึ้น ชอบฟัง อชากรู้อชากเรื่องราวของเด็กอื่นในวัยเดียวกันว่ามีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรชอบเรื่องชวนคิด

เด็กวัย 9-10 ปี เป็นวัยที่สนใจเรื่องชีวประวัติ วิทยาศาสตร์ งานอดิเรก รวมทั้งเริ่มมีการบูชาวีรบุรุษ วีรสตรี อีกด้วย

เด็กวัย 11 ปี เด็กชายยังคงชอบเรื่องผจญภัย ลึกลับ การค้นคว้าประดิษฐ์วิทยาศาสตร์ ตลอดจนเครื่องยนต์กลไก เด็กหญิงชอบเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในบ้าน สัตว์เลี้ยง ธรรมชาติ และเริ่มชอบเรื่องเกี่ยวกับรัก ๆ ใคร่ ๆ บางครั้งก็ชอบอ่านนิยายผจญภัยอย่างเด็กชายเช่นกัน

เด็กวัย 12 ปี เด็กชายชอบเรื่องที่มีการจบอย่างหมวดปมไว้ให้คิด ชอบการผจญภัย ประวัติศาสตร์กีฬา ฯลฯ ส่วนเด็กหญิงยังคงชอบเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในบ้าน ชอบเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ มากขึ้น เรื่องผจญภัยยังคงชอบอยู่ เริ่มอ่านนวนิยายสำหรับผู้ใหญ่ บางทีก็ชอบเรื่องเกี่ยวกับอาชีพด้วย

เด็กวัย 13 ปี เด็กชายยังคงชอบเครื่องยนต์กลไก แต่ให้ยุ่งยากซับซ้อนขึ้น ชอบเรื่องเกี่ยวกับงานอดิเรก ความงามของร่างกาย ส่วนเด็กหญิงชอบอ่านนวนิยายของผู้ใหญ่ ไม่ชอบหนังสือที่เป็นหลักวิชาการมากนัก เริ่มชอบคำประพันธ์ บทละคร และยังคงชอบเรื่องเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง

เด็กวัย 14-15 ปี เข้าสู่วัยรุ่นเต็มที่ เริ่มมีความสนใจเพ่งเล็งไปในแนวใดแนวหนึ่ง โดยเฉพาะ

เด็กวัย 16-17 ปี เริ่มเป็นผู้ใหญ่ขึ้น มีความสนใจ ความต้องการ และรสนิยมเป็นของตนเอง เริ่มสนใจกับชีวิตอย่างผู้ใหญ่ สนใจกับเรื่องของโลก ของสังคม และปัญหาส่วนตัวต่าง ๆ (รัญจวน อินทรกำแหง 2520:60-66)

ผู้วิจัยได้นำความสนใจของเด็กดังกล่าวข้างต้น มาเป็นแนวทางในการศึกษาความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็ก เพราะความสนใจก็เป็นสภาวะของจิตใจ ที่มีผลต่อความต้องการของบุคคลเช่นเดียวกัน และนำไปสู่ความแตกต่างในการเลือกเปิดรับรายการ

ของเด็ก จะเห็นได้ว่า เด็กในแต่ละวัยจะมีความสนใจที่แตกต่างกันไป นำไปสนับสนุนสมมติฐานที่ว่า อายุมีส่วนในการสร้าง ความแตกต่างของการเลือกเปิดรับสื่อและรายการของเด็ก

แนวคิดเรื่องการใช้โทรทัศน์เพื่อเข้าร่วมสังคม (The Social Uses of Television) ภาสกรบศรี จากแนวความคิดพื้นฐานเรื่องการใช้สื่อมวลชนเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจนั้น กลุ่มนักวิจัยคือ McQuail , Blumler และ Brown ได้ทำการวิจัยกลุ่มผู้ดูโทรทัศน์ ในปี 1972 และได้ข้อสรุปมาจัดแบ่งประเภทของการใช้โทรทัศน์ 4 ประเภท คือ

1. ใช้เพื่อเบนความสนใจออกไปจากสภาพการณ์ในชีวิตจริง (diversion)
2. ใช้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการเพื่อน หรือการมีความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคม (personal relationship)
3. ใช้ในด้านการแสวงหาเอกลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity)
4. ใช้เพื่อติดตามเหตุการณ์ต่าง ๆ (surveillance)

ซึ่ง Lull เห็นว่าเป็นการใช้ส่วนบุคคล (personal uses) และได้พยายามจะจัดแบ่งประเภทของการใช้ในด้านสังคม (social uses) ด้วยวิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในครอบครัว และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งได้แบ่งประเภทของการใช้เพื่อเข้าร่วมสังคมภายในครอบครัวเป็น 2 ประเภท คือ การใช้ในด้านโครงสร้าง (structural) และการใช้ในด้านความสัมพันธ์ (relational)

1. การใช้ในด้านโครงสร้าง (structural)

เป็นการมองว่าโทรทัศน์ถูกใช้ให้เป็นสิ่งแวดล้อมภายในบ้าน (environmental) ซึ่งช่วยสร้างเสียง (background noise) ประกอบกิจกรรมที่กำลังดำเนินอยู่จนกว่าจะถูกสนใจจากคนในบ้านจึงเลื่อนมาเป็นส่วนสำคัญแทน โทรทัศน์ยังถูกใช้ เป็นเพื่อนร่วมงาน (companion) ขณะที่กำลังทำกิจวัตรในบ้านอยู่ และโทรทัศน์ได้ถูกใช้ให้เป็นแหล่งบันเทิงของครอบครัวอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม นอกจากนี้ โทรทัศน์ยังถูกนำมาใช้เพื่อจัด

ระเบียบพฤติกรรม (regulative) โดยจะช่วยแบ่งเวลา และกิจกรรมในครอบครัว (punctuation time and activity) ไม่ว่าจะเป็น เวลาอาหาร เวลาทำงานบ้าน เวลาทำการบ้าน หรือแม้แต่เวลานอน แบบแผนการพูดคุย (talk patterns) ก็ถูกนำมาใช้ขณะดูโทรทัศน์ กิจกรรมต่าง ๆ ได้ถูกจัดตารางตามรายการโทรทัศน์ จึงกล่าวได้ว่า โทรทัศน์ก่อร่างโครงสร้างของแต่ละวันขึ้น เวลาดูโทรทัศน์จึงเป็นเวลาที่เกี่ยวพันกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาชิกเกี่ยวข้องอยู่

2. การใช้ในด้านความสัมพันธ์ (relational) แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

1. การใช้เพื่อเสริมสร้างการติดต่อสื่อสาร (communication facilitation) เนื้อหาเรื่องราวในโทรทัศน์ ถูกนำมาใช้ในการสนทนาระหว่างครอบครัว เพื่อน ครู ฯลฯ เด็กมักจะใช้โทรทัศน์ในการเปิดการสนทนากับผู้ใหญ่ หรือใช้เรื่องราวในโทรทัศน์ในการมีส่วนร่วมสนทนากับเพื่อน ๆ นอกจากนั้น โทรทัศน์ยังช่วยสร้างความบันเทิงให้กับผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดี ซึ่งช่วยให้เจ้าของบ้านและแขกที่มาเยือนมีเรื่องทั่ว ๆ ไปพูดคุยกัน จากการดูโทรทัศน์ร่วมกันได้อีกด้วย

2. การใช้เพื่อเข้าร่วมหรือหลีกเลี่ยงกิจกรรมต่าง ๆ (affiliation/avoidance) โทรทัศน์นับได้ว่าเป็นมีความสำคัญในการช่วยสร้างหรือหลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์ นักวิจัยการใช้สื่อมวลชนเชื่อว่าการใช้โทรทัศน์วิถีทางนี้ เป็นการใช้นั้นพื้นฐานของมนุษย์ เด็ก ๆ รู้จักใช้สถานการณ์หน้าจอโทรทัศน์แสดงการสื่อสาร ทั้งทางภาษาและทางร่างกายกับผู้ใหญ่หรือญาติพี่น้อง โทรทัศน์สามารถทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสุขร่วมกันสนุกสนานมีอารมณ์ร่วมกันระหว่างการดูโทรทัศน์ ขณะเดียวกันโทรทัศน์ก็ช่วยลดความต้องการที่จะพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิกในครอบครัวเพราะต่างมุ่งสนใจเรื่องราวในโทรทัศน์ การใช้โทรทัศน์ในกรณีนี้จึงเป็นการสร้างเส้นขนานระหว่างบุคคลให้เกิดขึ้นมากกว่าที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แสดงให้เห็นว่าโทรทัศน์ได้ทำให้บุคคลสามารถหลีกเลี่ยงไปจากโลกภายนอก

3. การใช้เพื่อการเรียนรู้ทางสังคม (social learning) โทรทัศน์ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในสังคมขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ชมสามารถนำมาใช้เป็นแบบอย่างพฤติกรรมได้ ซึ่งโทรทัศน์ก็มีแบบอย่างมากมายที่ให้ผู้ชมได้ลอกเลียนและใช้ประโยชน์ สำหรับเด็ก ๆ นั้น ผู้ปกครองมักจะสนับสนุนให้ดูรายการเพื่อการศึกษา รายการเด็ก หรือแม้แต่รายการเกมโชว์ ซึ่งทำให้เด็ก ๆ เกิดการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ หรือทำให้ผู้ปกครองสามารถถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม หรือทัศนคติเหล่านี้ไปสู่เด็กได้ง่ายขึ้นด้วย

4. การใช้เพื่อแสดงความสามารถหรือความเหนือกว่า (competence/dominance) การแสดงความเหนือกว่าของบุคคล บ่อยครั้งที่ผ่านการดูโทรทัศน์ เช่น เมื่อผู้ปกครองและเด็กต้องการดู รายการโทรทัศน์ที่ต่างกัน หรือแม้ผู้ปกครองได้ใช้โทรทัศน์เป็นเครื่องต่อรองสำหรับให้รางวัลหรือลงโทษ เห็นได้ชัดว่า ในกรณีเช่นนี้ ผู้ปกครองสามารถใช้โทรทัศน์แสดงอำนาจกับเด็ก ๆ ได้ (Lull 1980)

จากแนวคิดเรื่องการใช้โทรทัศน์ของ Lull นี้ ทำให้ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบเพื่อศึกษาปฏิกิริยาและสภาวะแวดล้อมของเด็กชนบท ขณะดูรายการโทรทัศน์ และผู้วิจัยก็สามารถนำแนวคิดนี้ มาจัดแบ่งประเภทการใช้โทรทัศน์ของเด็กในชนบท ขณะดูโทรทัศน์กับครอบครัว หรือกับเพื่อนก็ตามให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรื่องของความสนใจดังได้กล่าวมา เป็นเรื่อง que เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การศึกษาความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็ก ซึ่งสามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาและสนับสนุนผลที่ได้จากการศึกษาจากทฤษฎี และแนวความคิดต่าง ๆ นี้แล้ว ยังมีงานวิจัยหลายต่อหลายเรื่อง ที่ศึกษาเกี่ยวกับความสนใจ และความต้องการของเด็กกับสื่อโทรทัศน์

บึงอร พีรพัฒน์ ได้ศึกษาถึงความนิยมของเด็กวัยรุ่นต่อโปรแกรมการศึกษาทางโทรทัศน์ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3-5 อายุ 15-18 ปีในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 850 คน พบว่า รายการข่าวที่วัยรุ่นชายชอบคือ ข่าวกีฬา ข่าววิทยาศาสตร์ วัยรุ่นหญิงชอบข่าวต่างประเทศและข่าววิทยาศาสตร์ รองลงมาคือ สารคดี ชอบรายการท่องเที่ยว แดนระทึกใจ สารคดีชีวิตสัตว์มหัศจรรย์ วัยรุ่นชอบการจัดรายการประเภทรายการตอบปัญหา เล่นเกมส์ต่าง ๆ รองลงมาชอบภาพยนตร์ต่อเนื่องกัน และการจัดอภิปรายหรือสัมมนา และรายการที่ได้รับความนิยมน้อย ได้แก่ รายการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ศิลปกรรม ศาสนา แม้ว่าจะเห็นคุณประโยชน์ของรายการก็ตามในด้านประโยชน์นั้น เด็กวัยรุ่นเห็นว่ารายการข่าวและสารคดีจะช่วยเพิ่มความรู้ได้กว้างขวางขึ้นทันต่อเหตุการณ์ทำให้ทราบความจริง ส่วนรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาจะช่วยเพิ่มความรู้ และเพื่อพักผ่อน เวลาที่เหมาะสมกับความสนใจของเด็กวัยรุ่นคือ 30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง ซึ่งเด็กวัยรุ่นต้องการให้สถานีโทรทัศน์จัดรายการเกี่ยวกับความรู้มากที่สุด (บึงอร พีรพัฒน์ , 2516)

ส่วนพรณลลี้ เทพลักษณ์เลขา ศึกษาความสนใจของเด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเทียบเท่ากับวัยรุ่นเช่นกัน พบว่านักเรียนชอบดูโทรทัศน์มากเป็นอันดับหนึ่ง และพบว่าความรู้สึกของเด็กเมื่อไม่ได้ดูโทรทัศน์นักเรียนชายรู้สึกเฉย ๆ ส่วนนักเรียนหญิงจะรู้สึกอึดอัด แต่ไม่พบว่าการดูโทรทัศน์จะทำให้ผลการเรียนของนักเรียนส่วนใหญ่ดีขึ้นหรือเลวลงการวิจัยดังกล่าว เป็นการวิจัยที่เกี่ยวกับความนิยมของการเลือกรับรายการโทรทัศน์โดยนำเพศมาเป็นตัวแปรเท่านั้น (พรณลลี้ เทพลักษณ์เลขา, 2507)

แต่ รัญจวน มีนประดิษฐ์ ได้ศึกษาถึงการเลือกของนักเรียนที่มาจากครอบครัวต่างฐานะ พบว่า ฐานะทางครอบครัวมีอิทธิพลต่อการเลือกชมรายการโทรทัศน์ของนักเรียนไม่มากนัก เพราะส่วนมากจะเลือกชมรายการตามความพอใจ และโทรทัศน์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักเรียนในด้านการจำเอาคำพูดที่เป็นภาษาสะแลงมาใช้มากที่สุด แต่ไม่มีผลต่อการเรียน (รัญจวน มีนประดิษฐ์, 2513)

สมคิด ดลเจลิมศักดิ์ ได้ศึกษาอิทธิพลของโทรทัศน์ต่อพฤติกรรมของเด็กไทย กลุ่มตัวอย่างมีอายุตั้งแต่ 6-21 ปี พบว่า นักเรียนส่วนมากมีเครื่องรับโทรทัศน์ที่บ้าน ส่วนผู้ที่ไม่มีก็จะไปดูในสถานที่ใกล้เคียง เช่น ร้านกาแฟ บ้านญาติ นักเรียนชายจะออกไปดูโทรทัศน์นอกบ้านมากกว่านักเรียนหญิง ส่วนนักเรียนหญิงบางคนเมื่อไม่มีโทรทัศน์ที่บ้านก็ไม่ดูโทรทัศน์กันเลย (สมคิด ดลเจลิมศักดิ์, 2529)

สำหรับชนบทของประเทศไทยนั้น ทศนีย์ มุขวิจิต และ อัจฉรา กาดิกะวิชัยวัฒน์ ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อหมู่บ้านฮากจนในช่วง 5-14 มีนาคม 2529 63 หมู่บ้าน 1,350 คน พบว่า หมู่บ้าน 63 แห่งนั้นในเขตชวสธร มีจำนวนครัวเรือนร่วมกันทั้งสิ้น 6,668 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า โทรทัศน์ เป็นสื่อที่ได้รับความสนใจจากประชาชน ในเขตพื้นที่ฮากจนของจังหวัดชวสธร อย่างกว้างขวาง และมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมมากขึ้นอีกในอนาคต ขณะเดียวกัน ผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นด้วยว่า โทรทัศน์มีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน ในหมู่บ้านฮากจนค่อนข้างมาก ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบต่อการพัฒนา สิ่งที่ชัดเจนอีกประการหนึ่ง คือความสนใจของประชาชนในเขตชนบท ต่อรายการโทรทัศน์ประเภทการพัฒนาชนบท พัฒนาชุมชน หรือการเกษตรต่าง ๆ นั้น ได้รับความนิยมพอสมควร (ทศนีย์ มุขวิจิต และ อัจฉรา กาดิกะวิชัยวัฒน์ 2529:145-153)

แม้ว่าการวิจัยนี้ จะเป็นการวิจัยของผู้ใหญ่ในพฤติกรรมการดูโทรทัศน์ก็ตาม แต่ในชนบทนั้นส่วนใหญ่แล้ว ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอำนาจในการเลือกรับรายการจากโทรทัศน์ ให้กับเด็ก เพราะในชนบทนั้นครอบครัวจะเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) ซึ่งประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตร ในบางครัวเรือนอาจจะมีปู่ย่าหรือตายายด้วยก็ได้ ขนาดของครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง จะมีสมาชิกระหว่าง 6-8 คน ซึ่งมากกว่าภาคเหนือที่มีประมาณ 4-5 คน เนื่องจากสังคมในชนบทเป็นสิ่งคมเล็ก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านมักจะมีความรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ทำให้รวมกลุ่มกันได้ง่าย นี่เป็นส่วนหนึ่งในการดูโทรทัศน์ของเด็กที่ไม่มีโทรทัศน์ ก็จะไปขอดูตามบ้านผู้อื่น ซึ่งมีความรู้จักคุ้นเคยกันเกือบทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน (สุदारัตน์ รัตนสิงวาลย์, 2521)

งานวิจัยทั้งหมดดังกล่าว เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับความสนใจโทรทัศน์ของ
เด็ก และสภาพความเป็นอยู่ของชาวชนบทไทย ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ในการสนับสนุน
และเป็นแนวทาง สำหรับการการศึกษาความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็กในชนบทได้
ดียิ่งขึ้น